

Nyelvhasználati jogok a hatósági eljárásban

Rights of Usage in Public Proceedings

Rights of usage enforced in public proceedings should be represented as constitutional rights. In addition to this, judicial and public proceedings, and proceedings of public utilities and institutes should be circumstantially regulated by the law.

A nyelvhasználati jog a tisztességes eljárás egyik eszköze

Amit az anyagi jog előír, tilt vagy megenged, azt – amennyiben nem ún. ex lege szabályozásról van szó – az eljárási szabályok tömege váltja valóra, ezek hozzák tehát a nyelvhasználatot olyan helyzetbe, hogy jogát, érdekét, kötelességét ténylegesen érvényesíteni, védeni, teljesíteni tudja. A jogilag szabályozott eljárás az egymással szorosan összefüggő, a hatóság és az ügyfél által végzett, formalizált cselekmények láncolata, melynek célja, hogy elfogulatlan, bizonyított és releváns tényhelyzetre épülő döntés szülessen, amely egyben kielégíti az igazságszolgáltatással, közigazgatással szemben támasztott alkotmányosságai, illetve az adott ügyfajta vonatkozó törvényi és egyéb jogszabályi követelményeket.

Ahhoz, hogy a döntés és az azt megelőző eljárás, a bánásmód az érintettek számára elfogadható legyen, alapvető követelmény a kompetens kommunikáció az eljáró hatóságokkal. Mindenfajta jogkövetés alapja a jogszerűnek tekintett követelmények megértése, belátása, ide értve a szabályozás célját, célszerűségét, morális tartalmát, a jogorvoslati eszközök igénybe vételét, az önkéntes teljesítést. Ez nem csak az érdemi határozatra, hanem az eljárás egész idejére igaz, hiszen „menet közben” számos alkalommal kommunikálnak a felek, legyen szó az úrlap kitöltéséről, hiánypótlási felhívásról, az ügyféli jogokra történő kioktatásról, a tanúvallomás vagy a szakértői vélemény lényegének megértéséről, a tárgyalás rendjének fenntartásáról, a kizárási indítvány vagy az igazolási kérelemre adott válasz elbírálásáról. *E körben tehát alapvető, a fair eljárás részének tekintett törvény előtti egyenlőség, annak maximájából eredő jogelvi követelmény: az ügybeli kommunikáció legyen zavartalan, vagy – a hazai terminológiában megszokott, de pontatlan kifejezéssel – az anyanyelv használatának jogát biztosítsák.*

Pontatlan és félrevezető ez a kifejezés, hiszen pl. a hazai kisebbségeknek legalább annyira anyanyelve a magyar, mint a saját kisebbségi nyelve, míg a kommunikációban egyéb okból gátolt fogyatékos személyek, akik csak jeltolmács útján tudnak a hatóságokkal sikeresen kommunikálni, még félreérthetőbb az anyanyelv használatának joga.

A hazai szakirodalomban meglehetősen keveset foglalkoznak a hatósági nyelvhasználati szabályozással és különösen annak gyakorlatával.¹ A feldolgozások inkább a nemzetközi jog, az emberi (kulturális, oktatási jog) és esetenként a kisebbségi jog, a kisebbségi

¹ Paizs Gábor: A magyar nyelv ismeretének hiánya miatt... [A kisebbségi nyelvhasználatról a közigazgatásban.] *Magyar Közigazgatás* 10/1998: 638–640.; Pap András László: Büntetőeljárás és nyelvhasználat: az anyanyelv mint az etnicitás hordozója. Új kihívások az amerikai joggyakorlatban. *Belügyi Szemle* 9/2001: 53–71.

ségek jogállása felől közelítenek,² még a gyakorlatias írások is az oktatás, a művelődés, a közösségszervezés kérdéseit feszegetik, nem pedig az adott eljárási rendszerben részt vevő ügyfél egyéni jogainak a biztosításaként, a tisztességes eljárás előfeltételeként foglalkoznak a nyelvi jogokkal. Némi lökést adott az Európai Unióhoz csatlakozás a vizsgálódásnak, de mert a közösségi jogban a személyek szabad mozgása nem járt az alapvetően nemzeti hatáskörben maradó eljárási biztosítékok egységesülő szabályozásával, a téma napirenden tartása a hozadék,³ a kulturális sokszínűség és a diszkrimináció tilalma garanciájaként.

A nyelvhasználati jog a szabályozásban

A nyelv használatára vonatkozó jogi szabályozás több metszetben közelíti meg a különböző nyelvi csoportok kommunikációját valamely hatósági, még tágabban a közéleti és közszolgáltatási viszonyokban. A többség-kisebbség szembeállítására építve, a szabályozás értelemszerűen a kisebbségi csoportok nyelvhasználatát rendezi. Szűkebben véve, a nyelvi jogokkal foglalkozók nyomán, a jogi szabályozás a következő szempontok vizsgálatával elemezhető:

1. *mely életviszonyban* szabályozzák a nyelvhasználatot (pl. közéleti, választójogi, igazságszolgáltatási, oktatási ügyekben stb.);
2. *A nyelvhasználat alanyai* szerinti csoportosítás szerint:
 - a) A nemzeti-etnikai kisebbséghez tartozó állampolgár nyelvhasználata. E személyek gyakran kétnyelvűek, ám nem szükségképpen rendelkeznek a többségi nyelven is megfelelő nyelvi kompetenciával.
 - b) A külföldi, nem-többségi anyanyelvű kommunikációjára vonatkozó szabályozás. E személy lehetséges, hogy érti a többségi nyelvet, de általában nem kellő ehhez a tudása, illetve vele kapcsolatosan merül fel a közvetítő nyelv alkalmazása, amely idegen nyelv a kommunikációban részes felek mindegyike számára. A külföldiek körül az uniós polgárok nyelvhasználati jogai eltér(het)nek a többi külföldi jogaitól.
 - c) A fogyatékkal élők nyelvhasználata sajátos, például jeltolmács segítségével, esetleg kizárólag írásos formában vagy vakírás révén kommunikálnak a hatóságokkal.

² Szépe György: Az anyanyelv-használat mint emberi jog. In: *Nyelvi jogok*. 2000. 132–150. Kovács Péter: Az anyanyelvhasználat jogi szabályozása az európai nemzeti kisebbségek esetében. In: *Nyelvi jogok*. 1998. 21–36.; Felföldi Enikő: A kisebbségek kulturális és nyelvi jogai a nemzetközi jogban. *Pro Minoritate* 3/2003: 5–30.; A nemzeti kisebbségek nyelvi jogai. Oslói ajánlások és értelmező megjegyzések. In: *Nyelvi jogok*. 2000. 151–173.; Radó Péter: A nemzeti kisebbségek nyilvános nyelvhasználata Magyarországon. In: *Kisebbségsszociológia*. 1997. 257–266. Nádor Orsolya: A magyar nemzeti kisebbség nyelvi jogai a Kárpát-medencében. In: *Nyelvi jogok*. 1998. 51–78. Beregszászi Anikó – Csernicskó István: A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában* (Szerk.: Nádor Orsolya – Szarka László) 2003. 110–122.

³ Például Andrassy György: Európa nyelvi jövőjéről – hivatalos nyelvek, kisebbségi nyelvek, nyelvi jogok. In: *Kisebbségek Európában*. 2000. 17–32.; Vizi Balázs: Az Európai Unió és a kisebbségek jogai. *Kisebbségkutatás*, 2/2001: 281–287; Vizi Balázs: Az európai integráció és a kisebbségi nyelvek. *Kisebbségkutatás* 1/2004: 2–9.

- gi eljárásban az ügyintézővel, döntéshozóval. (Jelezzük, hogy ezzel az aspektussal érdemben nem foglalkozik ez az írás.)
3. kell-e, és ha igen, miként *igazolni a nyelvhasználati jogosultságot* (pl. fogyatékoságot, magyar nyelven nem kellő jártasságot);
 4. a használandó *nyelv jogállása* (a hazai és a Magyarországon alkalmazandó szabályozás szóhasználatát vizsgáljuk, abban a nyelv mint anyanyelv, hivatalos, uniós, kisebbségi, regionális, ritka, esetleg az ügyfél által értett (közvetítő) vagy jelnyelv);
 5. a nyelvhasználat *egyéni jogként vagy inkább valamely állami politikán belül* (nyelvi sokszínűség, multikulturalizmus, kisebbségvédelem) jelenik meg;
 6. mindezekről nem függetlenül *ki és miként gondoskodik* a fordítóról, tolmácsról, és ki, miként viseli a nyelvhasználat *költségét* (állam nevében eljáró szerv előlegezi, gondoskodik róla, ügyfél, vádlott fizeti stb.);
 7. milyen jellegű *jogforrásban* kap helyet a szabály (univerzális, regionális, bilaterális egyezményekben, közösségi vagy nemzeti jogforrásokban).

Külről jövő szabályok

Az *univerzális* jellegű nemzetközi jogi dokumentumok közt az ENSZ Polgári és Politikai Nemzetközi Egyezségokmánya csak a *kisebbségekhez tartozó személyekkel* kapcsolatosan szól a saját nyelv (anyanyelv) használatának egyéni jogáról.⁴ Sajnos ez nem elegendő támpont ahhoz, hogy pontosan melyek a hatósági eljárásokban szükséges „pozitív védelmi intézkedések”,⁵ hogy valóban az egyéni jog érvényre juthasson (pl. nyelvet értő tisztviselő alkalmazása, megfelelően képzett tolmács alkalmazása, költségek viselése, fordításról gondoskodás). Hasonlóan keveset tudhatunk meg a *gyermeki jogok* körében a kisebbségi nyelvhasználatról, mivel az ENSZ Gyermeki jogokról szóló egyezménye a már idézett szabályt, különösebb kiegészítés nélkül, csupán kiterjeszti a gyermekekre,⁶ noha ők önállóan ritkábban alanyai a hatósági eljárásokban az anyanyelv használatának. Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 47/135. számú, a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól szóló nyilatkozata is csak általánosságban beszél a kisebbségek nyelvhasználati jogáról a közéletben (2. cikk), a szakmai kommentár⁷ sem tér ki a hatósági eljárásokban ennek különös jelentőségére és biztosítékaira, túllépve az emberi jogi megkülönböztetés tilalmán és a kisebbségek közéleti részvételén. Ennek oka a kisebbségi identitás megőrzése, nem pedig a tisztességes eljárás felőli közelítés. Ezzel szemben például a *humanitárius jog* az anyanyelv vagy a közvetítő nyelv használatát *emberi jogként* fogalmazza meg, persze a sajátos, háborús helyzetben a befogadott gyermekekre, a hadifoglyok és internáltak levelezésére és hatósággal való érintkezésére.⁸

⁴ 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetve, 27. cikk.

⁵ Az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága foglalkozott az aktív állami magatartás kérdéseivel, de elsősorban a jogértések szempontjából, ld. 1994. évben elfogadott általános kommentárok a 27. cikkhez, idézi az *ENSZ Kisebbségi Kézikönyve*, Budapest, 2004. és www.unhcr.ch honlapon.

⁶ Az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetve, 30. cikke.

⁷ Asbjørn Eide, a Kisebbségi Munkacsoport elnöke, idézi az *ENSZ Kisebbségi Kézikönyve*, Budapest, 2004. 20. p.

⁸ 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének

A *regionális szabályozás* körében találjuk a hatósági nyelvhasználatra vonatkozó konkrétumok figyelemre méltó részét. Az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája⁹ biztosítja, hogy *az igazságszolgáltatásban, a közigazgatási hatóságoknál és a közszolgálati szerveknél (9–10. cikk) a kisebbségi nyelv használatát. A magyar csatlakozáskor e követelményeket csupán a horvát, német, román, szerb, szlovák és szlovén nyelvek* vonatkozásában vállaltuk, nem alanyi jogként, hanem elsősorban állami cselekvés, szervezés, intézkedések útján.

I. táblázat

A Kisebbségi Nyelvi Karta

Mely eljárást érinti	Vállalás lényege
Büntetőeljárás	Vádlott az eljárásban (végig) saját kisebbségi (anya)nyelvét használhatja Indítványok érvényes megtétele a vádlott saját kisebbségi (anya)nyelvén, nem okozva ezzel neki többletköltséget Bizonyítékok érvényes megtétele a vádlott saját kisebbségi (anya)nyelvén, nem okozva ezzel neki többletköltséget
Büntető-igazságszolgáltatás	Eljáráshoz kapcsolódó okmányok kiadása kérésre, szükség esetén, ingyenesen kisebbségi (anya)nyelvén (is)
Polgári jogi eljárás (közigazgatási pert is ide értve)	Felperes/alperes a bíróság előtt szóban – ha megjelenése kötelező – saját kisebbségi (anya)nyelvét használhatja, nem okozva ezzel neki többletköltséget Dokumentumok becsatolása érvényesen a felperes/alperes saját kisebbségi (anya)nyelvén Írásos bizonyítékok benyújtása érvényesen a felperes/alperes saját kisebbségi (anya)nyelvén
Jogi okmányok (okiratok?) kiadása	Érvényesként elfogadható az ügyfél saját kisebbségi (anya)nyelvén írott közokirat, okmány (magánokirat), vagy Érvényesként elfogadható az ügyfél saját kisebbségi (anya)nyelvén írott okmány az érintett felek között, sőt akkor is, ha harmadik félre is tartalmaz rendelkezéseket, amennyiben ő annak tartalmát ismeri (tolmácsolták neki)
Közigazgatási hatósági eljárás (quasi közigazgatási szervek eljárása is)	Érvényesen benyújtható az eljárás során az ügyfél saját kisebbségi (anya)nyelvén készült dokumentum (irat), ha az adott közigazgatási területen a nyelvhasználók létszáma ezt indokolja (költségek állami viselése, kisebbségi nyelvű köztisztviselő alkalmazása) Az ügyfél kérelmét saját kisebbségi (anya)nyelvén adhatja be, adhatja szóban elő, ha az adott közigazgatási területen a nyelvhasználók létszáma ezt indokolja (költségek állami viselése, kisebbségi nyelvű köztisztviselő alkalmazása) A közigazgatási hatóság kiadhat kisebbségi nyelven is iratokat, dokumentumokat (ezzel járó költségek állami viselése, kisebbségi nyelvű köztisztviselő alkalmazása)

A táblázat folytatódik!

kihirdetéséről (I. jegyzőkönyv III. cím 3. pontja), a 2000/19. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől a hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény (71. cikk), a 2000/20. Nemzetközi szerződés a külügyminisztertől a polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény (107. cikk).

⁹ Kihirdette az 1999. évi XL. törvény.

Mely eljárást érinti	Vállalás lényege
Választott testületi (területi, regionális, helyi) ülés	Felszólalás, vita nyelve lehet a kisebbségi nyelv (költségek állami viselése, kisebbségi nyelvű köztisztviselő alkalmazása)
Közszolgáltatások	Az ügyfél kisebbségi (anya)nyelvét használhatja kérelmezéskor
Anyakönyvi eljárás	Családnevek kisebbségi formának megfelelő viselését biztosítani kérésre
Helynevek	A hivatalos forma mellett lehetséges a kisebbségi nyelvi forma használata

A táblázatban szereplő vállalatok egyike sem nyújt feltétel nélkül alanyi jogot a kisebbséghez tartozónak, mert a részes állam mérlegelése (mekkora a nyelvhasználók száma, ésszerű-e, indokolt-e, kérték-e stb.) túlsúlyban van. Ráadásul, összesen hat nyelv vonatkozásában vállalta Magyarország mindezt. Ennél is bizonytalanabb a nyelvhasználat helyzete az Európa Tanács kisebbségi keretegyezménye szerint, hiszen „a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek által hagyományosan vagy jelentős számban lakott területeken, amennyiben azok a személyek úgy kívánják, vagy az ilyen kívánság megfelel a valóságos szükségnek” kell egyáltalán erőfeszítéseket tenni, „hogy biztosítsák – lehetőség szerint – e személyek és a közigazgatási hatóságok közötti kisebbségi nyelv használatát elősegítő feltételeket”.¹⁰

2. táblázat

A Kisebbségi Keretegyezmény

Mely eljárást érinti	Vállalás lényege
Közigazgatási (hatósági) eljárás	Lehetőség a kisebbségi nyelven a kommunikációra
Büntetőeljárás	Letartóztatás, vád okairól a legrövidebb időn belül tájékoztatás kisebbségi (anya)nyelven (általa értett nyelven) Terhelt/vádolt joga kisebbségi (anya)nyelven (általa értett nyelven) a védelemre, esetleg ingyen tolmács révén
Anyakönyvi eljárás	Család- és utónév kisebbségi formának megfelelő viselését, belső jogban szabályozott hivatalos elismerési jog alapján
Helynevek	A hivatalos forma mellett lehetséges a kisebbségi nyelvi forma használata megfelelő igény esetén

Mint látható, a két egyezmény között vannak eltérések az érintett jogviszonyok és azok terén a nyelvhasználat konkrét módjai között, ám hasonló a szinte közösségenként és országonként eltérő megvalósítás a már említett körülményekre hivatkozás alapján. Így az ellenőrzés, a beszámolás rendje is „önbevallásra” és a Tanácsadó Bizottság kiegészítő adataira, civilek és kisebbségi közösségek adatai alapján alig ösztönző.

A *bilaterális* egyezmények körében a *jogsegélyre* vonatkozóak a hivatalos nyelv mint anyanyelv vagy a közvetítő nyelv használatáról rendelkeznek. Például az ukrán–magyar

¹⁰ 1999. évi XXXIV. törvény az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló, Strasbourgban, 1995. február 1-jén kelt Keretegyezményének kihirdetéséről, 10. cikk 2. bek.

polgári ügyekben a jogsegélyről szóló egyezmény szerint az eljáró hatóságok egymás között a másik ország hivatalos nyelvén vagy angol nyelven érintkeznek, és fordításban küldik meg a jogsegély iránti kérelem teljesítéséhez szükséges mellékleteket. Ez az ügyfelet tulajdonképpen nem érinti, míg a kézbesítési szabályok már igen. Ha ugyanis a kézbesítendő irat nincs ellátva a megkeresett ország nyelvén készült hiteles fordítással, a megkeresett hatóság csak akkor kézbesíti azt, amennyiben a címzett önként átveszi.¹¹ Feltűnő, hogy a konzuli feladatokról szóló megállapodások nem térnek ki a nyelvhasználatra, talán azért, mert mögöttes szabályként saját országuk megfelelő közigazgatási, közjegyzői szabályait kell alkalmazniuk, így annak hiányosságából fakadó következményeket az ügyfelek külföldön is viselik. Hasonlóan hiányos a toloncegyezmények köre, amely nemcsak a két szerződő félnek a másik állam területére jogellenesen belépő, ott tartózkodó polgáira vonatkozik, de más ország polgáira is.

A *bilaterális* egyezmények közt szerepelnek a Magyarország *baráti, szomszédsági kapcsolatait rendezők*. Ezek néhány szabályt tartalmaznak a nyelvhasználatra, alapvetően a kisebbségek identitásának védelmében. A román–magyar szerződés kimondja, hogy a szerződő államok tiszteletben tartják a romániai magyar és a magyarországi román kisebbséghez tartozó személyek azon jogát, hogy anyanyelvüket szabadon használhassák a nyilvánosság előtt, szóban és írásban egyaránt. Ezért biztosítani fogják azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik az anyanyelv használatát is a helyi közigazgatási és bírói hatóságokkal való kapcsolataikban, összhangban a belső jogszabályokkal és a két Fél által aláírt nemzetközi kötelezettségekkel. E személyeknek joguk van arra, hogy vezeték- és keresztnévüket anyanyelvükön használhassák, és ezt hivatalosan el fogják ismerni. Azon területeken, ahol jelentős számban élnek az illető kisebbségekhez tartozó személyek, mindkét Fél lehetővé teszi, hogy a kisebbségek nyelvén is kifüggeszthessék a hagyományos helyi elnevezéseket, utcaneveket és más, a nyilvánosságnak szánt földrajzi feliratokat. Ez tehát a hatósági, anyakönyvezési és hivatalos feliratokban a kisebbségi anyanyelv használatát biztosítja¹² – ahogyan a többi hasonló megállapodásban is. Egyes szerződések ehhez hozzátesszik, hogy „A Szerződő Felek az általuk vállalt nemzetközi kötelezettségekkel összhangban megtesznek minden szükséges jogi, adminisztratív és egyéb intézkedést a felsorolt jogok érvényesítése érdekében, amennyiben még ilyen szabályozás nincs a jogrendjükben.”¹³ Esetleg általánosságban a diszkrimináció tilalmára és a törvény előtti egyenlőségre hívják fel a figyelmet a hatósági eljárások terén is, ide értve a nyelvi alapú hátrányos megkülönböztetés tilalmát.¹⁴ A kifejezetten *kisebbségvédelmi megállapodások*

¹¹ 2002. évi XVI. törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a polgári ügyekben történő kölcsönös jogsegélyről szóló, Budapesten, 2001. augusztus 2-án aláírt szerződés kihirdetéséről (5., 19. cikk).

¹² 1997. évi XLIV. törvény a Magyar Köztársaság és Románia között Temesvárott, 1996. szeptember 16-án aláírt, a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról szóló Szerződés kihirdetéséről, 15. cikk (3) bek.

¹³ 1997. évi XLIII. törvény a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között Párizsban, 1995. március 19-én aláírt, a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről szóló Szerződés kihirdetéséről, 15. cikk (2) bek. g) pont.

¹⁴ 1995. évi XLVII. törvény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között Budapesten, 1992. december 16-án aláírt, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló Szerződés kihirdetéséről, 17. cikk, 1995. évi XLVI. törvény a Magyar Köztársaság és a Szlovén Köztársaság között Budapesten, 1992. december 1-jén aláírt barátsági és együtt-

esetleg pontosítják, hogy a közintézményekre is kiterjed a kisebbségi anyanyelv használata a kisebbségek által lakott területeken,¹⁵ netán biztosítják a kisebbségi és a többségi nyelv egyenlő használatát az önkormányzatoknál.¹⁶ Úgy tűnik, az efféle kétoldalú egyezmények nem alanyi jogokat kívánnak biztosítani, hanem csak visszautalnak a nemzeti szabályozásra, annak tisztességes alkalmazására, illetve állami kötelezettségként fogalmazzák meg a kisebbségi nyelvhasználat biztosítását a hatósági eljárásokban.

Az *Európai Közösség joga*, amelyet Magyarországon is alkalmazni kell, beleértve a különböző nyelvhasználati rendelkezéseket is. A nálunk már ratifikált Európai Alkotmány II. részét kitevő Alapjogi Karta a *megfelelő ügyintézéshez való jog* részeként szól arról, hogy az uniós polgár valamely hivatalos uniós nyelven írásban fordulhat egy uniós intézményhez, és ugyanazon a nyelven kell választ kapnia.¹⁷ Ám a közösségi jog már régóta kialakította a nyelvi sokféleség támogatását, továbbá a *nyelvi alapú vagy állampolgárságon alapuló megkülönböztetés* tilalmát, még mielőtt az a Karta II-81. és 82. cikkébe bekerült volna. Erről tanúskodik a Bizottságnak az EK Alapító Szerződése 22. cikke szerinti rendszeres jelentése az uniós polgárjog (és európai identitás) fejlődéséről. A legutóbbi, a 2001–2004 közötti előrehaladást áttekintő jelentés¹⁸ rámutat, hogy az Európai bíróság több ítélete is segít érvenyt szerezni az azonos körülmények között a különböző állampolgárságú uniós polgárok azonos jogi kezelésére, elsősorban a mozgás szabadsága terén, míg a különböző helyzetben lévő eltérő kezelésére (EK Szerződés 12. cikke az állampolgárság szerinti megkülönböztetés – bizonyos kivételeket engedő – megkülönböztetési tilalmáról. Kérdés, hogy a nem-anyanyelvű uniós polgárt mely nyelvhasználati jogok illetik meg a másik tagállamban: a külföldiekre, a kisebbségekre vagy a (feltételezetten) többségi nyelvet beszélő, átlagos honosokra vonatkozó? Erre a jelentés sem tér ki. Másfelől rámutat, hogy a *saját (anya)nyelv használatához fűződő jog* a helyes közigazgatás alapelvei közé tartozik. Ezért alakította ki a Bizottság a „Helyes közigazgatási magatartás kódexét”,¹⁹ amely az EK Szerződés 21. cikke alapján, kellő biztosítékot ad a polgároknak. Egyéb vonatkozásban, különösen pedig a harmadik állam polgárai tekintetében sem beszélhetünk a nyelvhasználati szabályok egységességéről. Változékony, hogy az adott normában vagy

működési Szerződés kihirdetéséről, 16. cikk, 1995. évi LXXIX. törvény a Magyar Köztársaság és a Németországi Szövetségi Köztársaság közötti, Budapesten, 1992. február 6-án aláírt, baráti együttműködésről és az európai partnerségről szóló Szerződés kihirdetéséről, 19. cikk, 1995. évi XLV. törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédtság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés kihirdetéséről, 9. cikk.

¹⁵ 1997. évi XVI. törvény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről Eszéken, 1995. április 5-én aláírt Egyezmény kihirdetéséről, 4. cikk.

¹⁶ 1996. évi VI. törvény a Magyar Köztársaságban élő szlovén nemzeti kisebbség és a Szlovén Köztársaságban élő magyar nemzeti közösség külön jogainak biztosításáról szóló, Ljubljánában, 1992. november 6-án aláírt Egyezmény kihirdetéséről, 4. cikk.

¹⁷ Európai Unió Hivatalos Lapja, C 310, 2004. 12. 16. II-101. cikk (4) bekezdés.

¹⁸ Report from the Commission: Fourth Report on Citizenship of the Union (1 May 2001–30 April 2004) 206. 10. 2004. COM (2004) 695 final.

¹⁹ The Code of Good Administrative Behaviour for the Commission (Commission Decision 2000/633/CE, CECA, Euratom (OJL 267, 20.10.2000) Annex to the Rules of Procedure.

jogi aktusban egyáltalán szabályozzák-e és milyen alaposan a nyelvhasználatot, mivel a másodlagos jogban a minimális anyagi jogi normákat fogalmazzák meg, az eljárási kérdések nemzeti hatáskörben maradnak. Például a menedéket kérőket vagy a kiutasítási határozat, az európai elfogató parancs elfogadásával kapcsolatosan a harmadik országbeli állampolgárokat kell az általuk értett nyelven tájékoztatni jogaikról, a meghozott döntésről.²⁰

A közösségi jog alkalmazhatóságát biztosító jog is egyenetlenül, de rendelkezik a nyelvhasználatról. Az Unió tagállamainak egymás közötti *igazságügyi, rendőrségi* kapcsolatait részben a közösségi jog, részben a belső eljárási szabályok rendezik. Így a büntügyi együttműködésben a magyar igazságügyi hatóság a hivatalos iratot az Európai Unió tagállamában tartózkodó címzett részére közvetlenül, posta útján, kézbesítési bizonyítvánnyal, zárt iratban kézbesíti. A hivatalos iratot, ha a címzett a magyar nyelvet nem ismeri – le kell fordítani a címzett anyanyelvére, illetőleg az általa ismertként megjelölt más nyelvre vagy – ha ezek a magyar igazságügyi hatóság által nem ismertek – a címzett tartózkodás helye szerinti tagállam hivatalos nyelvére vagy hivatalos nyelveinek egyikére. Az irathoz a címzett által ismert nyelven mellékelni kell a tájékoztatást az eljárási jogairól és kötelességeiről.²¹

Nyelvhasználat a belső jogban

Az előző bekezdés már átvezetett a nemzeti jogalkotáshoz, amely nyilvánvalóan nem hagyhatja figyelmen kívül a nemzetközi jogi, emberi jogi és közösségi jogi kereteket. Az Alkotmány sem a hivatalos nyelv, sem az államnyelv fogalmát nem ismeri. A tételes jog és a szakirodalom sem ad egyértelmű választ arra, mi a kettő közt a különbség. Az *államnyelv* mindig a többségi nemzet nyelve, amely az alkotmány és más törvények révén, az adott államban korlátozás nélküli nyelvhasználatot tesz lehetővé a köz- és magánélet valamennyi dimenziójában, míg a *hivatalos nyelv* – konvencionálisan vagy törvényekben rögzítetten – a makro- és a mikrotársadalom széles körében használható. Ebbe a körbe tartozhatnak a regionális, illetve kisebbségi nyelvek.²² Alaptörvényünk csak az „államalkotónak” deklarált *nemzeti és etnikai kisebbségek* tekintetében említi az *anyanyelv használatának jogát*, utalva az anyanyelvű oktatásra, a saját nyelven való névhasználat jogára.²³

²⁰ Például Council Directive 2004/83/EC of 29 April 2004 on minimum standards for the qualification and status of third country nationals or stateless persons as refugees or as persons otherwise need international protection and the content of the protection granted (OJL 304, 30. 09. 2004); Council Directive 2004/81/EC of 29 April 2004 on the residence permit issued to third-country nationals who are victims of trafficking in human being or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration, who cooperate with the competent authorities (OJL 261, 6. 8. 2004).

²¹ 2003. évi CXXX. törvény az Európai Unió tagállamaival folytatott büntügyi együttműködésről, 49. §.

²² Szarka László: Államnyelv, hivatalos nyelv – kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában. In: *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. (Szerk: Nádor – Szarka) Akadémiai Kiadó, Bp., 2003. 18. p.

²³ Alkotmány 68. § (1) A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők. (2) A Magyar Köztársaság védelemben részesíti a nemzeti és etnikai kisebbségeket. Biztosítja kollektív részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, *anyanyelviük használatát*, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát.

Hallgat ugyanakkor az Alkotmány a különböző jogi eljárásban történő nyelvhasználatról, nem egészen egyedülálló módon.²⁴ Persze más (európai közösségi) alapjogi rendelkezésekből levezethető a zavartalan kommunikáció joga, utalva elsősorban a tisztességes eljárás és a helyes közigazgatás követelményére, ám azt az Alkotmány ma csak a *bírósági eljárásokra* vonatkoztatja.²⁵ Ez bizonyos zavart okoz a törvényi szabályozásban, mivel hiányzik az Alkotmányból az embereket az igazságszolgáltatáshoz képest összehasonlíthatatlanul nagyobb nagyságrendben érintő közigazgatás jogállami követelményrendszere. A többi hatalmi ággal szemben az egyéni és közérdek-védelem rendkívüli tömege, az érdekvédelem módja adja a közigazgatás kiemelt társadalmi súlyát: működésének alapja a közfeladatok megvalósításának törvényes és eredményes intézése, az ehhez szükséges előfeltételek aktív biztosítása. Ezért lenne szükséges az Alkotmány említett kiegészítése, a kommunikációs jogok nevesítése.

Az Alkotmány tehát egyrészt kisebbségi jogként közvetlenül, közvetetten pedig a bírósági eljárás tisztességes lefolytatásának eszközeként rendelkezik az anyanyelv használatáról. Ezt a zavart fokozták az 1996-ban elvetélt új alkotmány előkészítésekor, hiszen a szabályozási elvekben emberi jognak minősítették volna a kisebbségek anyanyelvének használatát.²⁶ Noha a szakértői anyagokban szóvá tették, hogy tisztázandó, vajon a bíróságok előtt az anyanyelv használatát vagy a perben részt vevő személy által ismert nyelv használatát kell-e biztosítani.²⁷

A kisebbségeknek alkotmányosan fenntartott anyanyelv használatának jogáról a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvény a következő hatósági eljárásokat érintő szabályt tartalmaz:²⁸

- a) anyakönyvi eljárás: családi és utónév kisebbségi formájának megválasztása és annak anyakönyvezése kérésre;
- b) közigazgatási eljárás: kérésre a személyi okmányok kiállításakor kisebbségi névforma használata, bevezetése, kétnyelvű okmányok kiadása, a kisebbségi önkormányzat igénye alapján a közigazgatási eljárásban használt nyomtatványok kisebb-

²⁴ „Csehországgal megegyezően Magyarországon sem létezik olyan alkotmányos szabály vagy törvényi előírás, amely a többségi nemzet nyelvét hivatalos vagy állami nyelvnek tekintené.” Szarka László idézett műve, 31. p.

²⁵ „A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.”

²⁶ 119/1996. (XII. 21.) OGY határozat a Magyar Köztársaság alkotmányának szabályozási elveiről.

6. § (1) Az alkotmányban az emberi jogok között szabályozandó alanyi jogok: „x) a nemzeti és etnikai kisebbségek jogai: az anyanyelv használatára, az anyanyelvű kultúrára, oktatásra, az ehhez kapcsolódó intézmények fenntartására, a névhasználatra, a közéletben való részvételre való jogosultság, valamint a képviselthez, az önkormányzatok létrehozására való joguk; ki kell nyilvánítani a nemzeti és etnikai kisebbségek államalkotó mivoltát is; utalni kell továbbá arra, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek jogait egyénileg és kollektíven is gyakorolják”.

²⁷ A polgári perrendtartás magyarázata. Első kötet, 75. p. KJK, Bp., 1999.

²⁸ 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, 12. §, 51–54. §.

- ségi nyelven biztosítása, kisebbségi nyelven is értő köztisztviselő alkalmazása a kisebbségek által lakott településen;
- c) polgári eljárásban: eljárásjogi törvény szerint (amely nem minősített szavazati aránnyal elfogadandó törvényben szabályozandó);
 - d) büntetőeljárársban: eljárásjogi törvény szerint (amely nem minősített szavazati aránnyal elfogadandó törvényben szabályozandó);
 - e) közhivatalok és közszolgáltatások elnevezése, működésére vonatkozó tájékoztatók a kisebbségi önkormányzat igényei alapján,
 - f) közéleti szerepben (országgyűlési, önkormányzati testületi tagként felszólalás, vita során).

Nehezen értelmezhető a törvénynek az a kitétele, miszerint bármely kisebbségi „mindenkör és mindenhol szabadon használhatja” anyanyelvét, amelynek feltételeit külön törvényekben határozzák meg. A jogalkotó tehát szabad kezét kapott, hogy szituatív módon szabályozza a polgári, a büntető, a közigazgatási és az egyéb, esetenként vitatható besorolású eljárások sokaságát az ágazati és az általános szabályokban, ide értve a szabálysértési, az állampolgársági, a rendőrségi, önkormányzati eljárásokat is.

A hatósági eljárásokhoz szorosan kapcsolódó *közéleti nyelvhasználat* sem kevésbé bizonytalan. Például a „nem magyar anyanyelvű” országgyűlési képviselőnek biztosítják az anyanyelvén felszólalást, sőt kérelmére az országgyűlési hivatalos iratok lefordítását.²⁹ De mi van akkor, ha kétnyelvű kisebbségi az illető? Visszaél a joggal, ha bejelenti egy nappal korábban felszólalási szándékát anyanyelvén? Netán idegen ajkú, nem a kisebbségi törvény fogalmi körébe tartozó polgárra is kiterjed ily módon az anyanyelv használatának joga? Mellesleg, a Hárszabály bevezeti a „tanácskozás nyelve” kifejezést, amely az államnyelv vagy a hivatalos nyelv szinonimája. A választási eljárásban – amely sajátos közjogi eljárási típus – már egyértelműen a nemzeti és etnikai kisebbségek vonatkozásában szól az anyanyelv-használatról a törvény: a jelölt kérésére családi és utónevét, valamint a jelölő szervezet nevét a szavazólapon (a kisebbségi) anyanyelven is feltüntetik.³⁰

Szintén a jogérvényesítéssel függ össze az üzletek és árucikkek reklámozására, használati utasítására, a fogyasztók tájékoztatására szolgáló feliratok, sajtóbeli szövegek, közérdekű közlemények nyelvhasználat. A törvény fő szabálya a kötelező magyar nyelvű megjelenítés, amely nem érinti „a nemzeti és etnikai kisebbségi nyelven megjelenített gazdasági reklámokat és feliratokat azokon a településeken, ahol az érintett anyanyelvű kisebbségnek kisebbségi önkormányzata működik”.³¹ Ez a megoldás megkerüli annak biztosítását, hogy a kisebbségi nyelvhasználat kiterjedjen a fogyasztóvédelmi, termékfelelősségi eljáráshoz szükséges közérdekű közleményekre. („A közterületen, a középületeken, a mindenki számára nyitva álló magánterületen és épületeken elhelyezett, a polgárok tájékoztatását szolgáló, valamint a Magyarországon nyilvántartásba vett közforgal-

²⁹ 46/1994. (IX. 30.) OGY határozat a Magyar Köztársaság Országgyűlésének Hárszabályáról, 40. §.

³⁰ 1997. évi C. törvény a választási eljárásról, 110. §; 46/1998. (X. 21.) BM rendelet a fővárosi és az országos kisebbségi önkormányzatok megválasztásának eljárási rendjéről, 6. § (4) bek.

³¹ 2001. évi XCVI. törvény a gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről, 6. § (2) bek., amely visszaüt a kisebbségi törvény 42. §-ára.

mű közlekedési eszközökön elhelyezett, az utasoknak a közlekedésbiztonsággal, illetve a közforgalmú közlekedési eszközök igénybevételével összefüggő tájékoztatását szolgáló – a gazdasági reklámtevékenység körén kívül eső – közlemény”).

A polgári és a büntetőeljárás

A Polgári peres eljárási kódex (1952. évi III. törvény) születése óta deklarálja, hogy az eljárás során – ide értve a szóbeli és írásbeli eljárási cselekményeket is – senkit *nem érhet hátrány* a magyar nyelv nem tudása miatt, mivel az eljárás nyelve a magyar. Ezért lehetővé teszi az anyanyelv, illetve nemzetközi kötelezettség alapján, 2000-től a regionális nyelv, illetve a kisebbségi nyelv használatát.³² Ugyanakkor az 1999-es módosítása sem oldotta fel azt az ellentmondást, amely a korlátlanul deklarált anyanyelvhasználat és a tolmács igénybevételének erősen szűkítő szabálya között feszül. A törvény 184. §-a (1) bekezdése ugyanis úgy rendelkezik, hogy ha a perben meghallgatandó személy *magyarul nem beszél*, és az általa beszélt nyelvben az eljáró bíróságnak nincs kellő jártassága, a meghallgatásnál tolmácsot kell alkalmazni. A törvény kommentárja szerint itt az 1972-ben beillesztett nyelvhasználati kapcsolatos *alanyi jog* az erősebb szabály, tehát akkor is ki kell rendelni tolmácsot, ha arra a magyarul beszélő, de nem magyar anyanyelvű személy igényt tart.³³ A tolmácsolással és a fordítással kapcsolatos költségeket az állam köteles előlegezni, viseléséről pedig a perköltségre vonatkozó szabályok szerint kell rendelkezni. 2002-től a fél nyelvhasználati jogát pedig már úgy értelmezik, hogy az ezzel járó tolmácsolási kiadásokat az állam viseli, de egyebeket nem.

A polgári peres eljárás szabályait az Alkotmánybíróság előtti eljárásokban is alkalmazni kell éppen a nyelvhasználati kérdésben is, hacsak a testület ügyrendje, illetve törvény másként nem rendelkezik.³⁴ A törvény helyetti ideiglenes ügyrend csupán annyit szögez le: „Az Alkotmánybíróság előtti eljárásban az indítványozó és az eljárás minden résztvevője anyanyelvét használhatja.”³⁵ Ez túlságosan is kevés konkrétumot tartalmaz, és nem oldja meg az eljárási kódexben említett ellentmondásokat.

A büntető eljárási törvény (1998. évi XIX. törvény) ugyancsak a magyar nyelven történő eljárást teszi hivatalossá, és hitet tesz *a magyarul „nem tudás” hátránymentessége* mellett. Ugyanakkor az általános rendelkezések közé beveszi – nemzetközi vállalás alapján – a regionális, a kisebbségi nyelv és az érintett választása szerinti közvetítő (harmadik) nyelv használatának lehetőségét. Ez szóban és írásban egyaránt megilleti, ám a közvetítő nyelvet csak a nem magyar anyanyelvű választhatja.³⁶ Akivel szemben büntetőel-

³² 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról.

6. § (1) A bírósági eljárás nyelve a magyar. A magyar nyelv nem tudása miatt senkit hátrány nem érhet. (2) A bírósági eljárásban – nemzetközi egyezményben meghatározott körben – mindenki jogosult anyanyelvét, regionális vagy kisebbségi nyelvét használni. (3) A bíróság köteles tolmácsot alkalmazni, ha az az (1)-(2) bekezdésben foglalt elvek érvényesülése érdekében szükséges.

³³ A polgári perrendtartás magyarzata. Első kötet, 7. p. KJK, Bp., 1999.

³⁴ 1989. évi XXXII. törvény az Alkotmánybíróságról, 19. §.

³⁵ 3/2001. (XII. 3.) Tü. határozat az Alkotmánybíróság ideiglenes ügyrendjéről és annak közzétételéről, 20. §.

³⁶ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról 9. § (1) A büntetőeljárás nyelve a magyar. A magyar nyelv nem tudása miatt senkit sem érhet hátrány. (2) A büntetőeljárásban

járást folytatnak le, az eljárás egyéb szereplőjéhez képest fokozottabban szorul folyamatos és szakszerű jogvédelemre a kommunikációs jogok területén is. Az eljáró hatóságok és a terhelt között meglévő hatalmi és információs különbség, továbbá az alapjogi korlátozások lehetősége teszi indokolttá a szabályt, miszerint a védő részvétele kötelező, ha a terhelt a magyar nyelvet, illetőleg az eljárás *nyelvét nem ismeri*. Kérdés persze, hogy mikor áll elő olyan helyzet, amikor – nem a terhelt választása alapján – az eljárás nyelve nem a magyar. A nem magyarul kommunikáló vádlottnak a hivatalos iratokat lefordítják, de csak akkor, ha az kézbesítendő irat.³⁷ Ha az anyanyelv használata aránytalan nehézségekbe ütközne, a magyar nyelvet nem ismerő személy által ismertként megjelölt más nyelv (közvetítő nyelv) használatát tolmács útján kell biztosítani” a törvény 46. § és 114. §-a értelmében. Közvetítő nyelv használata tehát csak a magyar nyelvet nem ismerő személyt illeti meg. A magyar nyelvet ismerő, de anyanyelvét vagy regionális, illetve kisebbségi nyelvet használni kívánó személyt nem – miként nyomatékkal felhívja erre a figyelmet a törvény kommentárja.

A büntetőbírói gyakorlat szerint az anyanyelv használatának joga *az eljárás minden alanyát, nyilatkozata alapján* megilleti, függetlenül magyar nyelvtudásától. Eszerint ha a vádlott nem magyar anyanyelvű, akkor is használhatja a saját anyanyelvét, ha magyar állampolgár és tud magyarul. Azt, hogy a saját anyanyelvét kívánja használni, az eljárás bármely szakaszában kijelentheti. Ettől kezdődően kell tolmácsról gondoskodni, de *védő kirendelése ez okból nem kötelező* (BH 1989. 10.). Ugyancsak a bírói gyakorlat foglal állást abban, hogy nem sérti a védelem és az anyanyelv használatának az alapelvét, ha az előzetes letartóztatás meghosszabbítása tárgyában hozott végzés tartalmát a nem magyar anyanyelvű gyanúsítottnak a tolmács szóban lefordítja, ugyanakkor azonban írásbeli *fordítást nem készít* részére (BH 1998. 11). A Legfelsőbb Bíróság újabb döntésében (BH 2005. 8.) magyarázta meg a tévedő ítéletábrán és megyei bíróságnak, mit jelent az, hogy a lefordítási kötelezettség nem az iratok kézbesítéséhez, hanem az irat, a határozat kibocsátásához kapcsolódik, pl. az ügyészség a vádirat benyújtásakor köteles mellékelni annak fordítását is. Az említett emberrablási ügyben vietnámi nyelvre kellett lefordítani az ügyészi indítványt, és hosszú huzavona után a másodfokú bíróságnak kellett megelőlegeznie a fordítási költséget, függetlenül attól, hogy a fordítást az ügyészség rendelte meg.

A nyelvhasználat korlátját jelenti az is, hogy a jogot egyszer a magyar nyelvet nem ismerő, egyszer azt nem értő személyhez kapcsolják. A vádiratot csak a vádlottra vonatkozó részében és csak akkor kell anyanyelvére (kisebbségi nyelvre) vagy közvetítő nyelvre lefordítani, ha „*a magyar nyelvet nem ismeri*” [219. § (3) bek.]. Ám a már kihirdetett ítéletet, ügydöntő végzést csak a vádlottra vonatkozó részben kell anyanyelvére (kisebbségi nyelvre) vagy közvetítő nyelvre lefordítani és kézbesíteni, ha „*a magyar nyelvet nem értő*” vádlottról van szó. [262. § (6) bek.]. Ez elírás? Fokozati különbség a nyelvi kompetencia terén? Ráadásul korábban az egész ügydöntő határozatot le kellett fordítani,

mind szóban, mind írásban mindenki az anyanyelvét, törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján, az abban meghatározott körben regionális vagy kisebbségi nyelvet vagy – ha a magyar nyelvet nem ismeri – az általa ismertként megjelölt más nyelvet használhatja.

³⁷ Be. 9. § (3) Annak a határozatnak és más hivatalos iratnak a lefordításáról, amelyet e törvény szerint kézbesíteni kell, az a bíróság, ügyész, illetőleg nyomozó hatóság gondoskodik, amelyik a határozatot meghozta, illetőleg a hivatalos iratot kibocsátotta.

most lehet „mazsolázni”. Ezért írja a kommentár is, hogy „nem feltétlenül teljesítendő a vádlott olyan irányú kérelme, hogy a büntető ügy nyomozati és tárgyalási anyagának teljes fordítását kéri”. Végül a nyelvhasználat további biztosítékának szánt szabályban, amely a tolmácsolással, fordítással kapcsolatos költségek viseléséről rendelkezik, olyan vádlottról van szó, aki „a magyar nyelvet nem ismeri, vagy az eljárás során regionális vagy kisebbségi nyelvét használta” [339. § (2) bek.] Csakis ekkor és a vádlattal kapcsolatosan viseli csupán a fordítási, tolmácsolási költséget az állam. A megfogalmazás a nyelvismeretre és a valóban használt nyelvre utal, amely egyre távolabb kerül a jogalany anyanyelvére, netán közvetítő nyelvre vonatkozó nyilatkozatától, a szóbeli és írásbeli kommunikációban a hátránymentességtől. A joggyakorlat nyelvére lefordítva: a magyar nyelvet nem ismerő vádlott ellen indított eljárásban a bíróságnak gondoskodnia kell arról, hogy a vádiratot az általa ismert nyelven tanulmányozhassa, s ennek elmulasztása ún. relatív eljárási szabálysértés: akkor eredményezi az ítélet hatályon kívül helyezését, ha ezáltal a terhelt a védekezéssel kapcsolatos törvényes jogait nem gyakorolhatta, és ez az ítéletet lényegesen befolyásolta (BH1995. 450-I.)

A nyomozásra vonatkozó egyéb szabályok szerint az ügyészség arra figyel, vajon a terhelt magyar állampolgár vagy sem, az eljárási jogai közt az anyanyelv használatához fűződő jogai érvényesülnek-e, és ha nem magyar állampolgár, akkor a konzuli egyezmények szerinti jogait (konzullal érintkezés, konzul jelenléte) biztosítják-e.³⁸ Ez nem jelez differenciált megközelítést a nyelvhasználati jogok terén. Akad azonban arra is rendelkezés, hogy különbséget tesznek már a nyomozati szakban az anyanyelv és az állampolgárság között, feltételezve, hogy van a magyar nyelvet közvetítő nyelvenk választó vádlott is: neki ugyanis nem kell a kézbesítendő iratokat sem lefordítani. Ugyanakkor a „nem magyar anyanyelvű gyanúsított kérelmére tolmácsot akkor is ki kell rendelni, ha ismeri a magyar nyelvet”, amelynek lehetőségére ki kell őt oktatni.³⁹

Az eljárás alatt, majd azt követően fogva tartott személy nyelvhasználati szabályokból az anyanyelv körébe nem sorolt, hanem külön kezelt kisebbségi, regionális nyelv nem jelenik meg. A fogva tartott jogaira és kötelességire vonatkozó tájékoztatásnak az anyanyelvére vagy a közvetítő nyelvre fordított szövege elegendő.⁴⁰ Ez a gyakorlatban még szűkebb körű.⁴¹ A büntetés-végrehajtási szabályokban nem csak a kisebbségi nyelvek említése hiányzik, de a biztosíték is arra, vajon miként biztosítható az anyanyelv vagy a közvetítő nyelv használata, miként érhető el a hátránymentesség a magyar nyelv nem tudása

³⁸ 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a vádemeléssel kapcsolatos ügyészi feladatokról, 80. §.

³⁹ 17/2003. (VII. 1.) PM–IM együttes rendelet a pénzügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól, 18. § (3) bek., 163–164. §; 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól, 13. §, 175–176. §.

⁴⁰ 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól, 2. § (3) bek.

⁴¹ Tájékoztató a fogva tartott jogairól és kötelezettségeiről. Kivonat a hatályos jogszabályokból. Összeáll. [az] ORFK Közbiztonsági Főigazgatóság Közrendvédelmi főosztály, Őrszolgálati és szakfelügyeleti osztály. [Bp.] ORFK GIF GEI ny. [soksz.] 1996. 59 p. [A tájékoztató angol, német, francia, orosz, román, arab, szerb, kínai nyelven is.]

miatt, és az egyenlő bánásmód követelménye.⁴² Rokonszenves rendelkezés, hogy a fogva tartott a fegyelmi eljárásában használhatja anyanyelvét,⁴³ de vajon honnan szereznek ehhez képzett tolmácsot, és ki állja annak költségét?

A közigazgatási eljárások

A két nagy eljárási kódex mellé sorakozik a *szabálysértésekről* szóló törvényünk az anyanyelv korlátlan használatában, bár nem deklarálja a hátrányokozás tilalmának említett frázisát. Az anyanyelv használatát a nem magyar anyanyelvűeknek biztosítja, aki egyben választhat egy közvetítő nyelvet a kommunikációhoz. Ez pedig nem függ attól, hogy az ügyintéző (saját maga szerint) érti-e az ügyfél nyelvét vagy a választott közvetítő nyelvet. A fő szabály szerint ugyanis tolmácsot, fordítót kell bevonnia, és ennek költségeit az állam viseli.⁴⁴ A gyakorlat persze nem ilyen következetes. Például a külföldi szabálysértőket érintő egyik leggyakoribb sommás szabálysértési eljárás a helyszíni bírság kiszabása. Erénye ennek az eljárásnak, hogy a hatóság képviselője – legyen bár szóbeli nehézsége is a kommunikációval – német és angol nyelvű tájékoztatót ad át a külföldinek, amely tartalmazza a bírságösszeg befizetésének módját, határidejét, a be nem fizetés jogkövetkezményeit, továbbá szabálysértés elismerésének tényét és a jogorvoslat kizártságát. Nem volna különösebb anyagi és szervezési teher a jogágot gondozó tárca számára, ha e nyomtatvány a jövőben további világnyelvekkel bővülne.

A külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvény (2001. évi XXIX. törvény), általánosságban pedig az *idegenrendészeti eljárásban* a külföldi használhatja anyanyelvét vagy közvetítő nyelvet. Ez nem jelent mást, mint azt, hogy az idegenrendészeti ügyekben, a közigazgatási eljárásban hozott határozatokat kézbesítés útján, a bírósági eljárásban hozott határozatot, továbbá a közigazgatási szerv eljárásában hozott személyes szabadságot korlátozó intézkedést elrendelő határozatot a jelen lévő külföldi előtt anyanyelvén vagy az általa értett más idegen nyelven, szóban is közölni kell. A tolmács alkalmazása csak akkor kötelező, ha az eljáró hatóság képviselője a használt idegen nyelvet nem beszéli, és a tolmács díját és a fordítási költséget az állam viseli. (67. §) Példaként említjük, hogy az idegenrendészeti eljárásokban – csupán egyetlen régióban – mekkora nyelvi kavalkáddal találkoznak a tolmácsok: „Az Igazgatóság, fennállása óta, állampolgárság szerint, több mint ötven ország állampolgárával szemben rendelt el kiutasítást. A legtöbb kiutasítást török, moldáv, szerb-montenegrói, ukrán, valamint az arab és ázsiai országok állampolgárai, úgymint egyiptomi, algériai, tunéziai, pakisztáni, bangladesi, kínai, vietnámi és a legutóbbi tapasztalatok szerint, mongol állampolgárok tekintetében foganatosítottak. Uniós

⁴² 1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról.

2. § (2) Az elítélt jogosult

a) az anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven megismerni a jogaira és a kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket; a magyar nyelv nem tudása miatt nem érheti hátrány;

b) a büntetés végrehajtása során anyanyelvének használatára; [...]

(3) Az elítéltek tekintetében az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani.

⁴³ 11/1996. (X. 15.) IM rendelet a büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartottak fegyelmi felelősségéről, 6. §.

⁴⁴ 1999. évi LXIX. törvény a szabálysértésekről, 62. §.

csatlakozásunk előtt jelentős számban foglalkoztak ecuadori és perui illegális migránsokkal, akik célszágnak Spanyolországot, Portugáliát (elsősorban a nyelvi azonosság miatt), illetve Franciaországot és Olaszországot jelölték meg. Hazánkat azért tekintették a beutazás szempontjából első cél-országként, mivel ide vízum nélkül léphettek be. Ezek a személyek utazási irodák segítségével és szervezésében repülőgéppel érkeztek, és az illegális kijutás, továbbutazás szinte valamennyi módját megkísérelték. Leggyakrabban nemzetközi vonatok igénybevételeivel szándékoztak továbbutazni.”⁴⁵

Nem egyértelmű, hogy az idegenrendészeti eljárásban használt idegen nyelv vajon a nyelvhasználó anyanyelve-e, vagy éppen ahhoz képest idegen-e, és végre figyelembe veszi az ügyintéző nyelvismeretét, hogy a szereplők által minden közösen értett nyelv az eljárás nyelvévé tehető. Az elvi problémát itt az jelenti, hogy a magyar nyelvű döntés kézbesítése – a határozat tartalmának meg nem értése okán – bizonyosan nem szabályszerű, s így jogerőre sem emelkedhet. Márpedig a törvény *az anyanyelvű vagy idegen nyelvű közlést* kizárólag a bírósági határozatok és a kényszer-intézkedések kihirdetésére tartotta fenn. A nyelvhasználat egyéb eseteit is konkrétan meghatározza a törvény, például az őrizete vételkor ismertetni kell a külföldivel a jogait anyanyelvén vagy a választott közvetítő nyelven (53. §), ide értve a jogorvoslatra, a kényszerítő eszközökre vonatkozó tudnivalókat szóban és írásbeli tájékoztató átadásával, a tolmácsolási költséget pedig a fogda viseli.⁴⁶ Am ha az őrizet „végrehajtásával össze nem függő ügyben tolmács igénybevitelét igényli” a külföldi, a tolmács, fordítás költségeit neki kell állnia, legyen szó például családtagjai felkutatásáról vagy jogvédelemről. Másrészt, ha közben büntetőeljárás indul az őrizetes ellen, akkor a büntetőeljárás szerinti szabályokat kell alkalmazni, az mintegy „felülírja” a rendészeti nyelvhasználati rendet.

A menedékjogról szóló 1997. évi CXXXIX. törvény szerint a külföldi – a csatlakozás után már Unión kívüli – kérelmező az eljárásban személyesen vesz részt, meghallgatása kötelező, s ennek során szóban és írásban is használhatja az anyanyelvét vagy az általa értett (közvetítő) nyelvet (33. §). E mondatban bizony értelmezésre szorul, hogy vajon csak a meghallgatás során érvényes-e az anyanyelvhasználat, vagy az egész eljárás tartama alatt? Nyilván ez utóbbról van szó, hiszen a személyesség dominanciája mellett is, a hatóság számos akarat-nyilvánításához nem kell a döntéssel érintett személy jelenléte, és fordítva, a kérelmező is fordulhat az eljárás során írásban a hatósághoz. További szabály, hogy a menekültügyi eljárásban az érdemi határozatot írásban kell közölni, és a külföldi anyanyelvén vagy az általa értett más nyelven ki is kell hirdetni [38. § (5) bek.]. Az ügyintéző nyelvismeretéről itt nincs szó, sőt hiányoznak a határozatok közlésével összefüggő nyelvhasználati jogok. Az eljárási rendelet ad szűkkeblű választ néhány kérdésre: „Ha a kérelmet szóban terjesztik elő és a kérelmező *a magyar nyelvet nem beszéli*, számára az anyanyelvén vagy az általa értett más nyelven beszélő tolmácsot a menekültügyi hatóság biztosít. A tolmács kirendelésétől el lehet tekinteni, ha az eljáró ügyintéző a kérelmező anyanyelvén vagy általa értett más nyelven beszél, és a kérelmező a tolmács mellőzéséhez írásban hozzájárul.”⁴⁷ Tolmácsról tehát eleve csak az ügyintézőnek (a kiszolgáltattott,

⁴⁵ Horváth Henrietta: A Belügyminisztérium Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal Nyugat-Dunántúli Regionális Igazgatóság Idegenrendészeti Osztályának tevékenysége. Szakdolgozat, Bp., 2004.

⁴⁶ 27/2001. (XI. 29.) BM–IM együttes rendelet az idegenrendészeti eljárásban elrendelt őrizet végrehajtásának szabályairól, 4. §, 13. §.

⁴⁷ 172/2001. (IX. 26.) Korm. rendelet a menekültügyi eljárás részletes szabályairól és a menedékesek okmányairól, 6. §.

függő helyzetben lévő kérelmező megítélése szerinti) nyelvtudása és így tolmácsról lemondó nyilatkozata alapján lehet szó, az anyanyelv használata pedig a tolmácskészlet függvénye. Azt, hogy mit jelent a magyar nyelv beszélése, miért a kérelmezőnek kell megítélnie saját és az ügyintéző nyelvi kompetenciáját, miért nincs joga anyanyelvét használni egy igen bonyolult eljárásban, amelyben fogva tartásáról is rendelkeznek, számos törvényességi és igazgatási kérdést vet fel.

A rendészeti/közigazgatási eljárás sokféleségét jellemezve két további példát hozhatunk fel a nyelvhasználat következtelen szabályozására. A kijózanítóban, mivel díjat kell fizetni, esetleg kórházi beutalásra van szükség, azaz kommunikálni kell az ott tartott emberrel (az elbocsátáskor, ha már van olyan állapotban), a rendelet szerint el kell dönteni, hogy tud-e magyarul vagy sem, és milyen az állampolgársága. Komikus, hogy a kijózanítóban ezt miként lehet megállapítani, mert az ittas ember általában egyáltalán nem tud beszélni, semmilyen értelmes nyelven. Ám ha a beszállított „ittas személy külföldi állampolgár – aki *nem tud magyarul*, vagy az eljárásban az anyanyelvét kívánja használni – az elbocsátásakor tolmácsot kell alkalmazni, akivel a jegyzőkönyvet alá kell íratni”.⁴⁸ A rendőrségi fogdába kerülőt a befogadásakor anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven írásban, *ha indokolt*, szóban meg kell ismertetni jogaival és kötelességeivel, ide értve azok gyakorlásának módját, a fogda napirendjét, a panasz és a kérelem előterjesztésének módját, a fegyelmi vétségeket, a kiszabható fegyelmi fenytéseket, azok időtartamát, a jogorvoslat lehetőségeit. A fő szabály tehát az írásos tájékoztatás (például a zárkákban a napirendet ki kell függeszteni az ott tartott személy anyanyelvén vagy a közvetítő nyelven), mert csak indokolt esetben alkalmazandó a tolmács. Ugyanakkor a fegyelmi eljárásban az anyanyelv használatát – csak a büntető eljárásban követett kereteken belül – kell biztosítani.⁴⁹ Vajon ezeket a szabályokat milyen elvek alapján és gyakorissággal ellenőrzi az ügyészség?

A magyar nyelven nem értők számára nélkülözhetetlen nyelvhasználati szabályokat a *pénzügyi igazgatás* világában sem találunk. Az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvényben mindössze az szerepel, hogy az adóhatóság az adó- és a jövedelemigazolást magyar, az illetőségigazolást magyar vagy az adózó kérelmére magyar és angol nyelven állítja ki. Az adóhatóság az adóhatósági igazolást a külföldi hatóság által rendszeresített nyomtatványon is kiállítja, ha a kérelmező a nyomtatványhoz csatolja annak hiteles magyar nyelvű fordítását. Az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény pedig semmiféle eljárási szabályt nem tartalmaz, kizárólag az idegen nyelvű másolatok, illetve az úti okmányban történő idegen nyelvű bejegyzés illetékének összegét határozza meg. Ebből a „*hallgatásból*” azonban az következik, hogy az idegen nyelvek használatára a közigazgatási eljárási törvény általános szabályait kell alkalmazni. Vajon a pénztárcánkat igen érzékenyen érintő fiskális körben rendelkezésre állnak az idegen nyelvű nyomtatványok (pl. az önkormányzati adóhatóságoknál) vagy a nyelvhasználat egyéb személyi és tárgyi feltételei?

Sajnos igen hosszú a sora azoknak a közigazgatási eljárásoknak, amelyekben az általános eljárási törvény szabályait kell alkalmazni, de mert sok vagy alapvetően külföldieket érintenek, igen feltűnőek a nyelvhasználati szabályok. A tisztességes eljárás és a helyes közigazgatás joga tehát sérül.

⁴⁸ 2/1988. (XII. 15.) BM–SZEM együttes rendelet az ittas személy kijózanító állomásra szállításáról, 10. § (3) bek.

⁴⁹ 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet a rendőrségi fogdák rendjéről 2. §, 19. §, 27. §.

A bizonyosan külföldiekre kitalált *magyar igazolvány és a hozzátartozóknak kiadható igazolvány*, amelynek törvény szerint nem kötelező előfeltétele a magyar anyanyelvűség, illetve a magyarul tudás.⁵⁰ Mégsem olvashatók az igazolvány kiadásakor, a hatósági kommunikációra vonatkozó szabályok, ha az igazolvány kiadását más anyanyelvűeknek is komolyan gondolták. Persze az általános közigazgatási eljárási szabályok itt is elővehetők, azaz az ügyintéző nyelvtudása megoldhatja a kérdést: a konzulátusokon biztosan akad idegen nyelvet beszélő. De mi lesz a becsatolt, bemutatott idegen nyelvű iratokkal? Hasonlóan bizonytalan, hogy a *népszámlálást végzővel milyen nyelven érintkeznek* a kisebbséghez tartozók és a külföldiek, főként anyanyelvüket, kisebbségi hovatartozásukat firtató kérdéseknél. Mivel az adatszolgáltatás – szabálysértési bírság terhe mellett – kötelező,⁵¹ államilag gondoskodni illene a kommunikáció zavartalanágáról.

Az anyakönyvi eljárásban is – vállalt kötelezettségként is – szabályozni kell az anyanyelv használatát, valamint a kisebbségi jogok körébe tartozó névbejegyzést. A házasságkötési eljárásban a házasulók és a tanúk anyanyelvüket használhatják, ha külföldiek. Tolmács csak akkor kerül elő, ha a házasulandó nem beszél magyarul, és az anyakönyv vezetője sem érti a házasulandó által beszélt idegen (de nem szükségképpen anya)nyelvet.⁵² Itt nem az igen kimondása, hanem az eljárás egésze az érdekes (pl. milyen iratokat kell csatolni, milyen nevet választanak a felek, netán apai nyilatkozattétel), és tolmács csak távolabbi rokon vagy teljesen kívülálló lehet. Az egyéb anyakönyvi eljárásokban is csak akkor lép be a tolmácsolás, ha nincs az ügyintéző és az ügyfél között közös nyelv, azaz csak végső esetben, pedig meglehetősen pontos (pl. kisebbségi nyelvformának megfelelő névválasztás, javítás, kétnyelvű beírás) kommunikációra van szükség. Ha van te-repe a kisebbségi identitás megélésének, az biztosan a házasság, születés, halálozás, névválasztás pillanata, amelyben egy tisztázatlan nyelvi kompetenciájú ügyintéző kellő zavart okozhat, akár jó szándékkal is.

A külföldiek foglalkoztatásához szükséges engedélyezési eljárás, neve szerint is, nem magyar anyanyelvűekre, de legalábbis külföldiekre összpontosít. Hiába keressük azonban az eljárási szabályok között a nyelvhasználatra vonatkozót, formálisan azért, mert a munkáltató áll kapcsolatban a hatósággal, azaz a munkáltató a kérelmező.⁵³ Talán abból indultak ki, hogy egy cégnek nem gond tolmácsot vinni a munkaügyi hivatalhoz? Akkor vajon minek kell kitölteni a rémes nyomtatványokon a potenciális alkalmazott nyelvismeretére vonatkozó adatokat: mi az anyanyelve, beszél-e magyarul, még milyen egyéb nyelveken beszél? Ez ugyanis nem releváns a határozathozatalban. Netán a tolmácsolást így akarják később megtakarítani? Elvi kérdésként még felmerül: *a jogalkotó számára az anyanyelv használata egyértelműen a természetes személyekhez kötődik, a jogi személyeknek tehát nincs nyelvhasználati joguk, legalábbis az alapjogokon kívüli, azaz nem bírósági anyanyelvhasználat területein, így a legtömegesebb ügyintézés jelentő közigazgatásban.*

⁵⁰ 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról, 19. §.

⁵¹ 1999. évi CVIII. törvény a 2001. évi népszámlálásról, valamint a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény módosításáról, 3. §.

⁵² 1982. évi 17. törvényerejű rendelet az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről, 22. §, 30/A. §, 6/2003. (III. 7.) BM rendelet az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről, 45. §, 60. §.

⁵³ 8/1999. (XI. 10.) SzCsM rendelet a külföldiek magyarországi foglalkoztatásának engedélyezéséről (ld. a kérelmezési nyomtatványt).

A külföldieket tömegesen érintő számtalan *közintézeti szolgáltatás* köréből az egészségügy és a szociális ellátás területét emeljük ki, arra figyelemmel, hogy vajon a betegjogok és a szociális jogok körében megjelennek-e nyelvhasználati szabályok? Nos, az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény hallgat az idegen nyelvű beteg és az egészségügyi dolgozó közötti – adott esetben életet mentő – kommunikáció lehetőségeiről. Mindössze az orvosválasztás körében deklarálja, hogy a betegnek joga van az ellátását végző olyan orvos megválasztásához, akivel az állapotának, illetve az egészségügyi szolgáltatás jellegének megfelelő, magyar nyelven történő kapcsolattartásra képes. Mindez azért is figyelemre méltó, mert az egészségügy adatokat kezel, továbbít, nem csak az egészségbiztosítónak, de a rendőrségnek, az idegenrendészeti hatóságnak is, ha a beteg személyazonossága, tartózkodásának jogossága bizonytalan, nem is szólva a látéleletet kiadó orvostól, aki egyértelműen hatósági eljárást végez. Sem a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény, sem pedig a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény nem ismeri az idegen nyelv használatának szabályait. Miközben számos szociális és gyermekvédelmi ellátásra alapot adó – anyagi jogon, vagy mérlegelés útján elbírált – támogatásra jogosultak a nem magyar állampolgárok, így ebben a körben hatósági döntésekkel és intézményi szolgáltatásokkal kell számolni. Vajon az általános közigazgatási eljárási törvény szabályaival mire megyünk e téren? Ráadásul, a közintézeti szabályokban végképp nincsen támpont a nyelvhasználattal kapcsolatosan.

Bár nem tartoznak a szorosan vett hatóság fogalomkörébe, mégis hatalmas ügyfélkörrel rendelkeznek, nagyobb részükben kifejezetten monopolhelyzetben vannak, és számos kérdésben egyoldalúan szabályozhatják életünket az ún. közszolgáltató társaságok (energia-, víz-, csatorna, hírközlési szolgáltatások). A működésükre vonatkozó törvényekben nincs utalás a fogyasztóval, előfizetővel való kapcsolattartás, kommunikáció nyelvére. Ebben a körben még a közigazgatási eljárási törvény általános, mögöttes szabályként sem jöhet szóba, hiszen ezek szerződéses (bár erősen közjogiasított) kapcsolatban állnak az ügyfelekkel. Nincs tehát idegen nyelvű szolgáltatási szerződés-minta, a számlakészítés is magyarul történik. A külföldieket érintő szabályok mindössze arra az esetre reagálnak, ahol a szolgáltató külföldi tulajdonban van, mert ilyenkor az alapító okirat, alapszabály, cégkivonat egy példányát hiteles magyar nyelvű fordításban kell benyújtani.

A hatósági eljáráshoz erősen hasonlít a munkaviszonyra, szolgálati viszonyra vonatkozó szabályozás, mert a munkát végző egy erősen regulált viszonyba kerül bele, aligha mellérendelt, egyenrangú félként. Ezért a katonák jogállási szabályaiban felbukkan a honvédségnél a *szolgálati és a vezényleti nyelv* fogalma, amely persze magyar, hacsak nemzetközi feladatot nem teljesítenek, mert akkor azt az országos parancsnok határozza meg. Ezt leszámítva, az állomány tagja az „anyanyelvét szabadon használhatja”. Ugyanígy a hivatásos állomány tagja, mert a szolgálati és vezényleti nyelv a magyar.⁵⁴

A nyelvhasználat újr szabályozása: a Ket.

Az alkotmányreformmal az állampolgár a közhatalom gyakorlásának és a közszolgáltatások teljesítésének passzív tárgyából azok egyre igényesebb fogyasztójává lépett elő. Kiszolgáltatottsága ugyanakkor – az ombudsman, az ügyészi és a civil jogvédelem szer-

⁵⁴ 2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról, 26. §, 1996. évi XLIII. törvény a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról, 22. §.

veinek tapasztalatai alapján – nem csökkent. Az állampolgárnak – a politikai akaratképzés eszközein kívül – ma is csekély befolyása van e szolgáltatások megszervezési módjára, költségeire, választékára, színvonalára. Magyarul: a választópolgár sem a közhatalmi, sem pedig az anyagi és szellemi közszolgáltatások tekintetében nem érvényesítheti a piaci elvet, azaz nincs módja megváltoztatni, vagy érdemben befolyásolni az állam közhatalmi és közszolgáltatási monopóliumát. A piacon a vevő megvonhatja a bizalmát az adott árutól, másikat választhat, az áru ára és minősége tekintetében részletesen tájékozódhat, de nem választhat másik engedélyező hatóságot, és iskola- vagy kórházválasztási jogosultsága is erősen determinált, miközben nagyon csekély fogalma van arról, hogy a közszolgáltatásoknak mi a valódi költsége, milyen minőségi paramétereknek kell azoknak megfelelni.

Ehhez képest különösen nagy várakozás övezte, hogy a szakma régi törekvése teljesült, az 1957. évi IV. törvény (Áe.) helyébe léphet a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (Ket.). A Ket. elfogadásával az Áe. és a „különös eljárási szabályok átfogó felülvizsgálatának sokéves és sokszereplős munkája végre beérett, és remélhetőleg több évtizedre szóló, messze a legnagyobb ügyforgalmat és ügyfajtát magában foglaló kódex született, amelynek hatálya alól nem lehet a jövőben – törvényi vagy akár rendeleti úton – ’kibújni’, s egy-egy szakigazgatási ágazat joganyagába rejtteni a köteleességteljesítés, illetve a jogérvényesítés ügyfelek számára követhetetlen tömegű és tartalmú lehetőségeit. Csaknem minden közigazgatási eljárásfajtának rendelkeznie kell tehát az ügyféli jogok olyan minimumával, amely garantálja, hogy az érintett jól átlátható szabályok alapján, ésszerű időn belül, a tisztességes eljárás követelményeinek eleget tevő módon juthat hozzá egy ténybelileg és jogilag megalapozott érdemi döntéshez, illetve ennek hiányában jogorvoslati lehetőségei nyílnak meg, ahol alappal bízhat a döntés elfogulatlan felülbírálatában”.

Az ügyféli jogok minimumkövetelményébe tartozó nyelvhasználat joga nem feltétlenül az anyanyelv választását jelenti. A Ket. – hasonlóan a polgári és a büntető eljárási kódexhez – az *eljárás hivatalos nyelvét teszi a magyart*, szakítva a sokat bírált korábbi szabályozással, amely az anyanyelv szóban és írásban történő korlátlan használatát kimondta, de amelynek komolyan vétele egyes ügyfajtákban már régen megbénította volna a hatósági ügyintézkést. A magyar mint „hivatalos nyelv” *tartalma* azonban hirtelen bizonytalanná válik, amikor a törvény

- a nemzeti és etnikai kisebbségi törvény (Nektv.) kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó szabályainak részbeni átemelésével, a kisebbségek nyelvét is az eljárás nyelvét emeli, ha ezt a kisebbségi szervezet vagy a Nektv. hatálya alá tartozó kisebbség tagja kéri;
- nem tartalmaz rendelkezéseket a nemzetközi kötelezettségek és a Nektv. következetes végrehajtására (pl. amely szerint a települési önkormányzat köteles biztosítani – ha erre a kisebbségi önkormányzat részéről igény van – hogy a közigazgatási eljárás során használt nyomtatványok a kisebbség anyanyelvén is rendelkezésre álljanak);
- megengedi, hogy a kisebbségi települési önkormányzat – rendeleti úton – a hatáskörébe tartozó hatósági ügyek körében az adott kisebbség nyelvét is „hivatalossá” tegye.

A kisebbségi nyelvek és a magyar nyelv „jogi egyenlősége” tehát azonnal megkérdőjelezi a magyar nyelv „hivatalos” státusát, miközben persze tudjuk, hogy a hatósági gyakorlatban eddig sem fenyegetett, s ezután sem fenyeget a kisebbségi nyelvek használatának

veszélye. Sajnos a kisebbségek többsége számára ma már saját közösségének nyelve számít idegennek, amelynek megtanulásába akkor fektetne energiát, ha ebből közvetlen előnye származna. A nyelvvesztés szomorú tendenciáját támasztotta alá a kisebbségi ombudsman 2002. évi vizsgálata, amelynek adatai szerint a kisebbségi önkormányzatok alig egynegyede válaszolt úgy, hogy az adott településen van lehetőség és igény a kisebbségi nyelv használatára.

További zavaró körülmény az új kódex értelmezésében, hogy küszöbön áll a Nektv. módosítása, jelentős jogkiterjesztést biztosítva a kisebbségi jogokat élvezők körében. Eszerint a kisebbségek számára biztosított jogokat élveznék az Európai Unió Magyarországon lakóhellyel rendelkező tagállamának polgárai, valamint azok a bevándorolt, letelepedett személyek, akik valamely élő hazai kisebbséghez tartozónak vallják magukat. Ebből következik, hogy a módosítás elfogadásával, ebben a kiszélesített személyi körben is biztosítja majd a Ket. a feltételek nélküli nyelvhasználati jogot. Mivel a pártok között e tekintetben a korábbi konszenzus felborult, a módosítás késik. Ugyanakkor a Ket. indokolása már befejezett tényként, hatályos szabályként utal a fenti rendelkezésre, s ezzel több tízezer ügyintézőnek, a jogkereső közönségnek adhat alapot a félreértésre.

A nyelvhasználati jogok körében a Ket. másik „privilegizált” csoportját azok a nem magyar állampolgárságú, magyar nyelvet nem ismerő személyek képezik, akiknek azonnal elintézendő hatósági ügyük van:

- itt-tartózkodásuk alatt hivatalból indítanak velük szemben (közelebről meg nem határozott) azonnali intézkedést jelentő eljárást,
- vagy ők fordulnak azonnali jogvédelemért valamely hatósághoz.

Közös elemük, hogy halasztást nem tűrő jogi segítségre szorulnak, gondoljunk a hatóság helyszíni ellenőrzésének különböző alakváltozataira vagy okmányok, rendszámtábla elvesztésére. Gondot jelenthet majd a jogalkalmazás során az intézkedés tartalma, hiszen a magyar közjogban ehhez a kitételhez számos, egymással semmiféle viszonyban sem lévő aktus fűződik. (Például intézkedések szankcióként szerepelnek pl. a büntető- és szabálysértési és a közigazgatási jogban, kényszercselekményként jelennek meg a különböző eljárásjogokban, emellett használják a fogalmat teljesen általános értelemben, és minden joghatást kiváltó aktust értenek rajta, míg a rendészettudomány álláspontja szerint az intézkedés azonnali végrehajtási kötelezettséggel járó hatósági akaratnyilvánítás, amelyet az eljáró hatóság képviselője (a hatósági közeg) az ellenállást leküzdve vagy a végrehajtás megtagadása esetén közvetlenül kikényszeríthet). Ebből előre látható, hogy a külföldi ügyfél (s főleg magyar jogi képviselője) kiterjesztő értelemben fogja használni az ingyenességre felhatalmazó szabályt, mivel mind a kisebbségi nyelvhasználat, mind pedig az „azonnali” ügyek tolmácsolási és fordítási költségeit az állam előlegezi és viseli.

A közigazgatási hatósági eljárásokban a magyar nyelvet nem beszélő külföldinek minden esetben lehetősége van rá, hogy anyanyelvén vagy az általa értett valamely közvetítő nyelven kommunikálhasson. Annyi „szépséghibával”, hogy az ezzel kapcsolatos költségek őt terhelik, ha nincs szó jogainak azonnali védelméről vagy a vele szemben azonnali intézkedéssel járó, hivatalból indított eljárásról. Nem világos a „megfizetett nyelvhasználatnak” az ügy elbírálására való leszűkítése, miért nem lehet bármely más eljárási cselekményre ezt a jogot kiterjeszteni? Miért feledkezett meg a jogalkotó a hivatalból indított, de intézkedést nem igénylő eljárásokról? A kérelemre indult eljárások körében a költségek megelőlegezésére is őt kell kötelezni. A külföldit (természetes személyt) is megilleti a költségmentesség, amennyiben kereseti, jövedelmi, vagyoni viszonyai miatt nem képes a költségek vagy egy részük viselésére.

Az uniós polgárjog státusa ebben a körben nem ad többletjogot (kivéve, ha a kisebbségi törvény korábban idézett módosítását elfogadják), hiszen az alapvetően addicionális jellegű, s abban különbözik a nemzeti állampolgárságtól, hogy nem egyetlen államhoz, hanem az egész közösséghez fűzi a polgárt.⁵⁵ Ezért aztán az Unió minden polgárának joga van ahhoz, hogy a hivatalos közösségi nyelvek bármelyikén érintkezzen a közösség intézményeivel, és azoktól a megkereső nyelvén kapjon ésszerű határidőn belül indoklással ellátott érdemi választ. Kérdés, hogy az Európai Alkotmány életbe lépéséig a helyes közigazgatás szabályának a hatósági nyelvhasználatban megjelennek-e a megfelelő biztosítékai.

A Ket. nem rendelkezik fordítóról, fordításról, noha a közigazgatási eljárások döntő többségükben – az ügyek szakmai jellegének erősödése folytán is – ma sem nélkülözik az írásbeliséget. A jogalkotó nyilván nem csak a szóbeli megnyilatkozásokra kívánta érvényesíteni a nyelvhasználati jogokat, és ezt egyértelművé kellett volna tennie, nem csak utalni rá a kisebbségi nyelveknél, valamint az eljárási költségek meghatározásánál.

Tolmácsra a Ket. szerint csak akkor van szükség, ha az ügyintéző az eljárás szereplője által használt idegen nyelvet nem beszéli. Visszatér a régi kérdés? Milyen alapon lehet ezt eldönteni, és mi a helyzet akkor, ha az ügyfél ragaszkodik a szakképzett tolmáchoz? Különösen aggályos olyan ügyekben, ahol az idegen nyelv használata alanyi jog (kisebbségek nyelvhasználata, „azonnali” ügyek), hiszen a tolmács a szakértő jogállásába kerül, márpedig az ügyfélnek nincs alanyi joga – ahogy más eljárásban sem – szakértő kirendelésére, e kérdésben a döntés – a szabad bizonyítás elvéből fakadóan – az eljáró hatóság mindenkori mérlegelésétől függ. Ilyenkor tehát egyszerű bizonyítási indítvánnyá degradálódik egy *alkotmányos jog érvényesülése*, még akkor is, ha akadnak nyilvánvalóan rosszhiszemű, az eljárás elhúzóására irányuló indítványtevők. A rosszhiszemű pervitel polgári eljárási kódexének szabályaiból – amely mögött sok évtizedes bírói gyakorlat és jogirodalmi feldolgozás⁵⁶ áll – vajon nem kellett volna néhányat áttemelni? Hiszen az ügy érdemi befejezését nem csak valótlan tény állításával vagy jelentős tény elhallgatásával lehet hátráltatni.

Mindezért biztosra vehető: a tolmácsolási és fordítási igények várható megnövekedésének nemcsak a költségvetés igen korlátozott teherbíró képessége szab majd határt, de a szakértő kirendelés alapvetően új szabályozása is. Ezután ugyanis a kirendelést – bár indokok megjelölésével – vissza lehet utasítani, az tehát a hatóság és a szakértő megállapodásával jön létre, nem pedig jogi kényszerrel. Ehhez társul, hogy

- várhatóan jóval gyakrabban kerül sor majd az ügyfél és a hatóság között telefonos kommunikációra (a Ket. szerint a jövőben távbeszélő útján történhet a hiánypótlásra felhívás, az idézés, továbbá a bizonyítékok ismertetésének hatámapjáról szóló értesítés),
- a legtöbb eljárási cselekmény vonatkozásában elsődlegességet kap az ügyek elektronikus úton történő intézése.

Így a költséges, időigényes és esetenként bizonytalan kimenetelű kirendelésekkel szemben egyre nagyobb szükség lesz az eljáró hatóság tagjának nyelvismeretére, de legalább

⁵⁵ Részletesen az uniós polgárjog tartalmáról, részjogosítványairól Tóth Judit: *Státusjogok. Kisebbségkutatás Könyvek*, Bp., 2004. 289–301. p.

⁵⁶ Horváth Jenő: A jóhiszemű eljárás elve és a jogi képviselő magatartása a polgári perben. *Polgári Eljárásjogi Füzetek*, X. 1980. 55–67. p.

arra, hogy az adott közigazgatási szervnél – és pedig kiemelten az első fokú ügyintézésben – legalább a „világnyelvek” tekintetében mindenkor kéznél legyen az adott ügyfajta terminológiájában is jártas, tárgyalóképes köztisztviselő.

Nyelvhasználati infrastruktúra

A nyelvhasználati jogok valódi érvényesülése nemcsak a szabályozás technikájától függ, hanem attól is, vajon a joggyakorlat idegenellenes reflexektől megszabadul-e. Valójában nyelvhasználati infrastruktúrára van szükség, amelynek éppúgy része az ügyintézői állomány tárgyaló- és határozat meghozatalára képes nyelvtudása (legalább néhány közvetítő nyelven), mint ahogyan a közigazgatási szerv által hozzáférhető számítógépes adatbankra a tolmácsként, fordítóként kijelölhető személyekről, szervezetek listájáról, lehetőleg ügyfajták szerinti bontásban, a szaknyelvi ismeretek alapján. Ide tartoznak a több világnyelven közzétett ügyfél-tájékoztatók, a kérelem elbírálásához szükséges nyomtatványok, elektronikus űrlapok is. Mindennek persze be kellene ágyazódnia a mainál jóval fejlettebb ügyfélszolgálati szolgáltatási rendszerbe, ahol minden ügyfélszolgálat rendelkezik teljes értékű, hiteles és többnyelvű tájékoztatással, a számítógépes és telefonos ügyintézés modern feltételeivel, programcsomagokkal, nyelvismerettel, ahol személyre szabott tájékoztatás és ügyintézés valósítható meg a lakosságot tömegesen érintő ügyfajtakban.⁵⁷ Sajnos a köztisztviselőkre vonatkozó törvénybe 2001-ben beépített módosítás, a „nyelvismereti ösztönző” teljességgel elégtelenek ahhoz, hogy a hatósági ügyintézésben gyors és megbízható nyelvhasználati szolgáltatás működjön, így a mindennapok nyelvét és az adott szaknyelvet egyaránt birtokló köztisztviselők látványos jelenlétéről beszélhessünk.

Mint a fentiekből is kitűnik, a kommunikáció és az ügyfél nyelvhasználati jogának kulcsszereplője a szerződés alapján tevékenykedő tolmács, fordító. A hatályos rendelkezések értelmében – bár készül az új, törvényi szintű szabályozás – szakfordítást, illetőleg tolmácsolást munkaviszonyon kívül, díjazás ellenében, hivatásszerűen az végezhet, aki szakfordítói, illetőleg tolmácsigazolvánnyal rendelkezik.⁵⁸ Ezt a szakfordító, illetőleg tolmács szakképesítéssel rendelkező személy számára az állandó lakóhelye szerint illetékes jegyző adja ki, róluk az igazolványt kiállító jegyző nyilvántartást vezet. Hiteles fordítást, fordítás hitelesítését, valamint idegen nyelvű hiteles másolatot – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – kizárólag az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) készíthet. Ha azonban az OFFI-nak nincs a szükséges nyelvben jártas tolmácsa, akkor továbbá a nem budapesti székhelyű bíróságához a helyi jegyzőnél nyilvántartott tolmácsot kell kirendelni. Ha így sem biztosítható a tolmácsolás, akkor a szükséges nyelvben jártas más alkalmas személyt kell kirendelni.

Az OFFI „monopolhelyete” a közhiteles fordítás és tolmácsolás tekintetében kiállta az alkotmányosság próbáját. A 354/B/1995. AB határozat indokolása szerint egyrészt szó sincs arról, hogy a fordítás vagy a tolmácsolás kizárólagos állami gazdasági tevékenység lenne, sőt arról sem, hogy a hiteles fordítás vagy a más által készített szövegfordítás hite-

⁵⁷ Ld. részletesen Dudás Ferenc: A nemzeti közigazgatás versenyképessége, a személyi állomány, valamint a működés továbbfejlesztése tükrében, különös tekintettel az európai uniós követelményekre. *Magyar Közigazgatás*, 2004/7: 315–319. p.

⁵⁸ A szakfordításról és tolmácsolásról szóló 24/1986. (VI. 26.) MT rendelet és a végrehajtásra kiadott 7/1986. (VI. 26.) IM rendelet.

lesítése az OFFI monopóliuma volna. *A hiteles fordítás, a fordítás hitelesítése, a hiteles másolat készítése vagy a bíróságnak, ügyészségnek, nyomozóhatóságnak végzett tolmácsolás nem gazdasági tevékenység, hanem állami feladat ellátása*, amelyet jogi és természetes személyek *díjazás fejében* vesznek igénybe. Következésképpen a köztulajdon és magántulajdon egyenjogúságának sérelme fel sem vehető, a vizsgált jogszabályhelyek és az Alkotmány említett rendelkezése összefüggésbe nem hozhatók. Az AB szerint az sem igaz, hogy ez az „előjog” a vállalkozás jogát sérti, illetve a gazdasági verseny szabadságát veszélyezteti, mert sem a hiteles fordítás, a fordítás hitelesítése, sem pedig a hiteles másolat készítése nem gazdasági tevékenység. Éles különbséget kell tehát tenni a közhiteles szolgáltatás és a gazdasági tevékenység között. Nos egyáltalán nem gondoljuk, hogy annyira „éles” lenne a különbség a „közhitelesség” bármiféle tanúsítása és az ún. gazdasági tevékenységek között. Ma már a piac számtalan szereplője lát el megbízás vagy más jogviszony keretében állami feladatot, tehát közérdekből teljesít az állam nevében eljáró szerv „megrendelése” alapján közszolgáltatást. Miért axióma az alkotmánybírák számára, hogy a közhitelesítés tekintetében – piacgazdasági körülmények között – az államot közvetlen szolgáltatási kötelezettség terheli? Vajon ilyenkor nem csak annyi az állam dolga, hogy a hitelesítési tevékenység végzésének jogi (szabályozási) és intézményi feltételeit biztosítsa, annak szakmai színvonalát folyamatosan ellenőrizze? És csak akkor avatkozzon be hatósági eszközökkel, ha hiányosságot, minőségromlást, jogsértést észlel?

Ezzel szemben az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló T/13674. törvényjavaslat – amelynek általános vitája megindult – úgy értékeli, hogy a tolmács és a fordító szakértői munkát végez, ha megfelel a javaslatban foglalt követelményeknek. Így sajátos, közjogi elemekkel áthatott magánjogi jogviszonyt hoz létre a szakértő és a felek, illetve a bíróság között. A közjogi jelleget indokolja, hogy a szakértői bizonyítás során az eljáró szakértő pártatlansága biztosított legyen, valamint a bizonyítási eljárásra – összhangban a polgári eljárási kódex új alapelveivel – csak akkor és ott kerülhessen sor, amikor az a bíró mérlegelése szerint egybevág az eljárás egyéb elveivel. Ezért elsősorban nem járhat együtt a per aránytalan elhúzódsásával. A pártatlanságnak a fordítás közhitelessége miatt kell megjelennie, és a szakmai tisztességnek nem az a biztosítéka, hogy az állam bizonyos intézményeket monopolhelyzetbe hoz mások kizárása mellett, hanem a szigorú és tisztességes akkreditálás a követelményeknek megfelelni képes szereplők számára – tulajdoni és szervezeti formára való tekintet nélkül. A törvényjavaslat ezért a társas vállalkozások számára is lehetővé teszi az igazságügyi szakértői névjegyzékbe való felvételt, egyértelműen versenyhelyzetet teremtve a szakértői szolgáltatások piacán.

Szükség van-e önálló nyelvhasználati törvényre?

A jogilag szabályozott bírósági, hatósági, közüzemi és közzintézeti eljárásokban a zavar-talan kommunikációhoz fűződő jogok meglehetősen szétágazóak. Esetenként egyáltalán nincsenek szabályok, máskor a normák eltűzött, a gyakorlatban teljesíthetetlen követelményeket támasztanak az ügyintézőkkel szemben, máskor pedig indokolatlan, az alapjogok érvényesítését veszélyeztető szükkeblülésről árulkodnak. Megint más esetben egy kódexen belül is ellentmondás rejlik, amely különösen a nyelvhasználat elvi szinten deklarált általános szabályai és az érintett számára ingyenesen igénybe vehető tolmácsolás (fordítás) szabályai között mutatkozik meg.

A nyelvhasználati eljárási szabályok nem differenciálnak az ügyben részt vevők eljárási pozíciói szerint (ezt egyedül a Ket. teszi meg), vagy csak az eljárási cselekmények alapján. A joghézagok és kollíziós helyzetek létének, valamint az egységes szabályozás

és az ügyintézői nyelvtudás hiányának a közigazgatási ügyekben van igazán jelentősége, elsősorban azokban az ügyfajtákban, amelyekben igen nagy számban fordulnak elő külföldiek. Márpedig a Ket. – hiába bővült a tárgyi hatálya az Áe.-hez képest – csak a hatósági ügyfajták egy részét fogja át. Közben egyre növekvő külföldi ügyfélkör jelenik meg a Ket. által szabályozott, a Ket. által nem elsődlegesen befolyásolt eljárásokban, illetve a közszolgáltatások világában. Régen még lehetett válogatni, mely ügytípusokban volt sok külföldi (pl. közlekedési igazgatás, vámügy), de ma már ez feltérképezhetetlen, azaz minden ügytípusban készen kell állni az uniós és a harmadik állam polgárainak ügyféllé, peres féllé válására.

Miként az elemzésből is kitűnt, alapjog a bírósági eljárásban a tisztességes eljárás, míg a közösségi jog alkalmazásával kötelező a helyes közigazgatáshoz való jog, amely felveti az Alkotmány módosítását is, alkotmányos jogként elismerve a nyelvhasználati jogot nemcsak a kisebbségi jogok keretében és a bírósági eljárásban, hanem a közigazgatási és közszolgáltatási eljárásban is. Ezt nyilvánvalóan részletesen törvényben kell rendezni, önállóan vagy a meglévők módosítása, kiegészítése révén. Bármelyik megoldást is választják, egységes rendező elveket és minimum szabályokat kell kialakítani *minden bírósági, hatósági, közüzemi és közintézeti eljárásra kiterjedően a nyelvhasználati jogról. Ez kitérne*

- a jogalanyok következetes meghatározására,
- a nyelvhasználati jog igazolására,
- a nyelvhasználati jogról gondoskodás tartalmi elemeire,
- az anyanyelv tekintetében az egyenlő bánásmód biztosítékaira,⁵⁹ a hátrányos megkülönböztetés megelőzésére,
- valamint a költségviselés rendjére.

A „*minimumtörvény*” egyben azt jelenti, hogy az egyes eljárás- és ügyfajtákban a jogalkotó lehet bőkezűbb is. Az egységes szabályozás nemcsak az *áttekinthetőséget* szolgálná, de tematikailag is újat nyújtana, mert végre át lehetne gondolni a zavartalan kommunikációhoz fűződő *jog differenciálását* – a Ket.-ben már töredékesen megjelenő – elemi szerint:

- Az eljárásbeli ügyfelek és szereplők jogállása, azon belül pedig az ügyféli pozíciók meghatározta különbségek szerint;
- Az egyes ügytípusok szerint;
- Az egyes ügytípusok alapjogi érintettsége és nemzetközi kötelezettséggel összhangja alapján;
- Az egyes eljárási cselekmények, mozzanatok szerint.

A szakirodalomban meglehetősen kevés a hatósági eljárásokon belüli nyelvhasználati garanciákra, a hivatalos nyelvhasználatra vonatkozó elemzés. A kutatásban tehát az egyéni jogérvényesítés, jogvédelem, a tisztességes hatósági eljárás eszközeként sokkal nagyobb figyelmet kellene fordítani a szabályozásra, a nyelvhasználati infrastruktúrára és annak gyakorlatára a jövőben.

⁵⁹ 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról, 8. §.